THE STANDARD PRONOMINAL ANAPHORA IN EXILE LITERATURE. A FRENCH-ROMANIAN CONTRASTIVE APPROACH

Rodica-Nicoleta Constanda
PhD Student, Doctoral School „Alexandru Piru", University of Craiova
Research Assistant, The Museum of the Romanian Book and Exile, Craiova

Abstract: The pronominal anaphora is one of the main typologies of anaphoric reiteration of a nominal antecedent. Given that the pronoun is an essential substitute for the nominal, the variety of the pronominal anaphora manifests itself in the diversity of pronominal forms. In this sense, there are several subclasses of the pronominal anaphora, determined by different criteria. As far as our study is concerned, the forms of the pronominal anaphora occur differently in the two texts proposed as corpus. Thus, through the contrastive analysis that we undertake, we aim to follow how the standard pronominal anaphora is used in the French text and what changes occur in the Romanian text.

Keywords: standard pronominal anaphora, zero anaphora, exile, novel discourse, contrastive approach

Introducere

Fenomen referențial intratextual (Vlad 1994:48), anafora reprezintă un mecanism necesar decodării unui text. Definițiile multiple și diverse ale anaforei au ca fond aceeași problematică, anafora fiind procesul prin care un element lingvistic poate fi interpretat doar prin raportarea la un alt element lingvistic enunțat anterior (cf. Zafiu 2008: 749; Pană Dindelegan 2010: 619; Milner 1982:18). Altfel spus, anafora este o reluare a unui element denumit *antecedent* prin altul denumit *anaforic*, care apare postpus referentului și care (p)reia informația semantică a acestuia.

Pornind de la această definire a anaforei, în acest studiu ne propunem să analizăm felul în care anafora pronominală standard din romanul *Héritage* (Bonnefoy 2020) își menține sau își schimbă tipologia anaforică în traducerea românească a romanului menționat, *Ereditate* (Bonnefoy 2021).

1. Anafora – fenomen discursiv endoforic

Anafora este unul dintre cele mai complexe fenomene discursive. Complexitatea mecanismului de realizare a anaforei se situează pe mai multe paliere. În acest sens, vorbim de decodarea referentului, de identificarea anaforicelor, de relația anaforică, de lanțurile anaforice etc., deci de toate mecanismele care intervin în acest proces referențial.

Pe lângă toate acestea, clasificarea tipologică a anaforei înglobează diversitatea acestui fenomen discursiv endoforic (cf. Munteanu 2006: 48; Kleiber 1990: 243-245; Vlad 1994: 102). Există numeroase clase anaforice clasificate în funcție de trei criterii. Primul criteriu, cel morfosintactic, împarte anafora din punctul de vedere al realizatorilor anaforici: anafora nominală, pronominală, verbală, adverbială, anafora zero etc. (cf. Zafiu 2008: 749-766; Pană Dindelegan 2010: 618-624; Oroian 2006: 45,72; Gardelle**,** Rossi**,** Vincent-Durroux 2019: 3; Munteanu 2006: 74-82). Un alt criteriu este cel al coreferențialității și conține mai multe clase, dintre care două clase principale: anafora identității referențiale și anafora asociativă (cf. Zafiu 2008: 749-766; Gardelle**,** Rossi**,** Vincent-Durroux 2019: 3; Munteanu 2006: 74-82). Cel de-al treilea criteriu, cel interpropozițional, cuprinde două clase ale anaforei: anafora gramaticală și anafora discursivă (cf. Zafiu 2008: 749-766).

În studiul nostru, vom analiza anafora din perspectiva a două dintre cele trei criterii menționate anterior. Astfel, raportându-ne la criteriul morfosintactic, vom analiza anafora pronominală, adăugând și aspectul coreferențialității. În acest fel, analiza se va axa pe anafora pronominală standard care presupune reluări coreferențiale ale antecedentului. În ceea ce privește criteriul interpropozițional, vom analiza atât anaforele sintactice, cât și pe cele discursive.

Referentul pe care îl vom analiza este protagonistului romanului analizat și este realizat printr-un nume propriu.

1.1 Anafora pronominală standard

Anafora pronominală este una dintre cele mai numeroase tipuri de anaforă pe care le regăsim în cadrul corpusului analizat. Acest lucru se produce din două motive: pe de o parte, pronumele este cel mai important și utilizat substitut al nominalului, iar pe de altă parte, clasa pronumelui este vastă, cuprinzând multe forme. Deși nu are autonomie semantică[1], iar informația semantică este recuperată de la un nominal, ocurența lui în cadrul textului este mult mai numeroasă decât cea a nominalului, fapt ce se explică prin varietatea formelor sale. În general, utilizarea sa în cadrul textului se face prin raportarea la un nominal situat la o distanță mică și are ca scop evitarea repetiției substantivului, dezambiguizarea referențială și, uneori, sublinierea, accentuarea și marcarea referentului față de ceilalți referenți ai discursului narativ.

Din punct de vedere coreferențial, anafora pronominală are două subclase: *anafora pronominală standard* și *anafora pronominală asociativă* (cf. Oroian 2006: 52). În această analiză, ne vom raporta la studierea anaforei pronominale standard. Acest tip de anaforă presupune reluări „coreferențiale" ale antecedentului nominal. Am decis să le denumim *anafore pronominale standard*, pentru că sunt cele mai utilizate forme pronominale referențiale. Deși nu conțin informații semantice, acest tip de anafore pronominale ar putea fi considerate coreferențiale.

Realizatorii acestei categorii anaforice sunt pronumele personale și pronumele demonstrative. Atât pronumele personale, cât și cele demonstrative nu au autonomie semantică. Ele nu transmit nicio informație care să ne spună ceva nou despre referent, ci doar preiau informația antecedentului sau a anaforicelor nominale care se află în apropierea textuală a acestora. Astfel, descifrarea referențială se realizează prin raportarea la cotext. Revenind la noțiunea de autonomie semantică, am putea spune, mai degrabă, că ele conțin informații de ordin gramatical, ce contribuie la recuperarea antecedentului în cadru textual. De aceea, ambele tipuri de pronume cuprind și furnizează totodată două noțiuni gramaticale necesare procesului anaforic: genul și persoana referentului, dar și o a treia care contribuie la decodarea unor relații referențiale, și anume numărul referentului. Toate cele trei categorii gramaticale intermediază mecanismul de raportare a anaforicelor la antecedent.

1.2 Anafora zero

Anafora zero este un tip de anaforă specifică mai ales limbii române, fiind una dintre principalele forme anaforice utilizate. Această tipologie anaforică se manifestă prin neexprimarea pronumelui personal în poziție de subiect sau a unor complemente obligatorii ale verbului (cf. Zafiu 2008: 756-758), fiind considerată categorie vidă (cf. Oroian 2006: 129).

[1] Cf. Mihaela Munteanu (2006: 79). Și Elvira Oroian (2006: 59) subliniază că „pronumele sunt expresii referențiale slab saturate semantic".

Anafora zero indică prezența unui element anaforic sub formă nelexicalizată. Prin anafora zero, se poate relua un antecedent nominal, pronominal etc. În analiza noastră, direcția de analiză a anaforei zero presupune două direcții principale.

În primul rând, analiza tipologică a anaforei este una contrastivă, deci analiza se va desfășura urmărind în paralel cele două texte. În acest studiu, vom analiza anaforicele pronominale al căror antecedent analizat este unul de tip nominal. Astfel, pornind de la textul francez, unde vom identifica anaforele pronominale, vom observa situațiile în care anafora pronominală din textul francez se transformă în anaforă zero în textul tradus.

2. Analiză contrastivă franceză-română

În ceea ce privește acest studiu, analiza se va axa doar pe anafora pronominală standard realizată prin pronume personale. În acest fel, vom urmări felul în care acest tip de anaforă este tradus în limba română. Corpusul analizat va fi romanul *Héritage* și traducerea acestuia în română, *Ereditate*.

În cadrul analizei, vom studia anaforele pronominale standard, realizate prin pronume personale în poziție de subiect. Am ales să analizăm această categorie de realizatori anaforici pentru a putea observa mai clar diferențele care apar între textul francez și traducerea sa în română. În acest sens, vom urmări utilizările anaforice pronominale în textul original și felul în care acestea sunt reluate în textul tradus.

Mai întâi, este necesar să subliniem felul în care este utilizat pronumele personal în textul francez, pentru că tipologia reluărilor anaforice pornește de la modul în care această clasă gramaticală este distribuită în cadrul frazei, urmând să evidențiem felul în care această utilizare pronominală anaforică influențează adnotarea în textul tradus și cum se realizează aceasta pentru păstrarea lanțului referențial.

Astfel, în textul francez, observăm că există două direcții de utilizare a pronumelui personal în poziție de subiect al unui enunț. În cazul a două propoziții principale care se află în raport de coordonare, deci care fac parte din aceeași frază, subiectul pronominal este exprimat doar într-una dintre ele, în general în prima (ex. 1). În cazul unei fraze care conține mai multe subordonate, subiectul pronominal este exprimat în toate subordonatele (ex. 2).

Așa cum precizam, ținând cont de utilizarea pronumelui personal în textul francez și de marcarea anaforică a acestuia în cadrul textului, am folosit aceeași adnotare și în română. Mai precis, pentru propozițiile principale coordonate (ex. 1'), unde în textul francez a fost utilizat un singur anaforic, adnotarea s-a făcut doar pentru anaforicul respectiv, care a fost notat fie ca pronume, în cazul exprimării lui, fie ca anaforă zero, în cazul în care era subînțeles. Pentru propozițiile secundare (ex. 2'), adnotarea s-a realizat pentru fiecare element anaforic pronominal din cadrul frazei.

(1) « [Il]$_{1/PronPers/S}$ noua une serviette autour de [sa taille]$_{1/GNPos/X}$ et descendit dans le salon, le journal à la main. » (p. 11[2]) /

(1') „[ø]$_1$ Își legă un prosop în jurul [taliei]$_{1/GNDef/X}$ și coborî în salon, cu ziarul în mână.” (p. 11[3])

(2) « Encore une fois, [Lazare]$_{1/NP/S}$ évoquait la France comme une chimère, une architecture faite de récits, et au bout de quarante jours, quand [il]$_{1/PronPers/S}$ distingua ses côtes, [il]$_{1/PronPers/S}$ se rendit compte que la seule pensée qu'[il]$_{1/PronPers/S}$ n'avait pas envisagée fut qu'elle existât réellement. » (p. 14) /

[2] Toate exemplele provin din romanul lui Miguel Bonnefoy, *Héritage*, Paris, Éditions Rivages, 2020

[3] Toate exemplele provin din Miguel Bonnefoy, *Ereditate*, trad. Lucia Vișinescu, București, Editura Trei, 2021

(2') „Pentru [Lazare]$_{1/NP/CD}$, Franța continua să fie o himeră, o arhitectură compusă din povești, însă după 40 de zile, când [ø]$_1$ îi zări promontoriile, [ø]$_1$ își dădu seama că singurul lucru la care [ø]$_1$ nu se gândise era că ea exista cu adevărat.” (p. 14)

Așa cum am menționat, direcția de analiză se referă la anafora pronominală al cărei pronume personal îndeplinește funcția de subiect al enunțului și care, în textul tradus, este reluată identic din punct de vedere sintactico-referențial, prin pronume personal în poziție de subiect exprimat. În acest sens, trebuie să facem câteva precizări referitoare la textul tradus în limba română.

Pentru o vizualizare mai clară a utilizării pronumelui personal în poziție sintactică principală, în cazul nominativ, vom prezenta situațiile în care grupul pronominal apare sub această formă exprimată în cadrul corpusului.

2.1 Structuri identice

În primul rând, pronumele personal se menține în poziție de subiect în propozițiile incidente. În cadrul acestor enunțuri, pronumele apare postpus verbului, atât în franceză, cât și în română. Totuși, utilizarea pronumelui în acest tip de construcții nu este foarte numeroasă:

(3) « - *Pucha,* lâcha-t-[il]$_{1/PronPers/S}$. » (p. 11) /
(3') „ — *Pucha!* spuse [el]$_{1/PronPers/S}$.” (p. 11)

(4) « – Ce pays semble prêt à accueillir une nouvelle guerre, pensa-t-[il]$_{1/PronPers/S}$. » (p. 28) /
(4') „ — Această țară pare pregătită să întâmpine un nou război, se gândi [el]$_{1/PronPers/S}$.” (p. 28)

(5) « - Il y a un marteau dans ce tiroir, lui pointa-t-[il]$_{1/PronPers/S}$ avec le doigt. » (p. 80) /
(5') „ - E un ciocan în sertar, îi spuse [el]$_{1/PronPers/S}$, făcându-i un semn cu degetul.” (p. 80)

(6) « - Fais ce que tu veux, lui dit-[il]$_{1/PronPers/S}$. » (p. 84) /
(6') „Fă ce vrei, îi spuse [el]$_{1/PronPers/S}$.” (p. 84)

(7) « - Que ce soit demain, ou dans dix ans, cet avion ne décollera pas, répondit-[il]$_{1/PronPers/S}$. » (p. 88) /
(7') „ - Avionul ăsta nu va decola nici acum, nici peste 10 ani, răspunse [el]$_{1/PronPers/S}$.” (p. 88)

Cea de-a doua situație în care regăsim anafora pronominală în corpusul românesc se realizează în cadrul unei fraze cu mai multe subordonate, în cadrul cărora există mai mulți referenți. Astfel, în acest caz, în care fiecare propoziție are drept subiect un referent animat, exprimarea pronumelui personal este necesară, pentru că ajută la recuperarea referentului principal, diferențiindu-l de ceilalți. Pe de altă parte, din punct de vedere sintactic, în acest caz, pe axa sintagmatică, utilizarea pronumelui personal ca subiect era obligatorie, pentru că subiectul propoziției realiza o acțiune concomitentă cu celelalte acțiuni realizate separat de cei doi referenți. Astfel exista necesitatea precizării explicite a unui subiect, de aceea păstrarea grupului pronominal personal în textul tradus devine o funcție obligatorie, și nu facultativă:

(8) « Tandis que Robert lisait tout le jour dans sa cabine, tandis que Charles s'entraînait sur le pont, [il]$_{1/PronPers/S}$ fumait en écoutant les rumeurs qui circulaient parmi les autres recrues. » (p. 14) /

(8') „În vreme ce Robert citea toată ziua în cabina lui, iar Charles se antrena pe punte, [el]$_{1/PronPers/S}$ fuma, ascultând zvonurile care circulau printre ceilalți recruți." (p. 14)

Mai există încă o situație asemănătoare cu cea de-a doua. În exemplul anterior, cele trei propoziții aveau trei subiecți diferiți, pentru că fiecare realiza o acțiune independentă, care se desfășura simultan, astfel încât cei doi referenți nominali exprimați nu puteau constitui subiectul celui de-al treilea enunț. În exemplul următor, există doi referenți în cadrul frazei, iar ambii sunt deja introduși în discurs. Astfel, utilizarea pronumelui personal în poziție de subiect al enunțului este necesară, pentru că ajută la diferențierea referenților animați prin precizarea genului. În acest sens, se evită ambiguitatea semantică, iar procesul de recuperare a referentului se realizează mai ușor, pentru că nominalul anaforic la care se raportează pronumele se află chiar în interiorul frazei. În acest caz, exprimarea pronumelui personal este necesară, însă obligativitatea se manifestă la nivel semantico-referențial și nu neapărat la nivelul sintaxei frazei:

(9) « Un jour où Thérèse, les surprenant en pleine discussion, les entendit s'emporter sur les dates du décollage, elle fit part à [Lazare]$_{1/NP/CI}$ de ce qu'elle avait entendu, tout angoissée, mais [il]$_{1/PronPers/S}$ n'y prêta aucune attention. » (p. 87) /

(9') „Într-o zi, surprinzându-i în toiul unei discuții în care se certau în privința datei de decolare, Thérèse [îi]$_{1/PronPers/CI}$ mărturisi foarte îngrijorată lui [Lazare]$_{1/NP/CI}$ tot ce auzise, dar [el]$_{1/PronPers/S}$ nu acordă nicio atenție episodului." (p. 87)

2.2 Anaforă pronominală vs. Anaforă zero

Cea de-a doua direcție vizează transformarea anaforei pronominale în anaforă zero. Aceasta presupune păstrarea poziției sintactice a anaforicului în cadrul frazei, dar implică schimbarea tipologiei referențiale. Acest tip de traducere a pronumelui personal – subiect este cea mai des întâlnită pe parcursul desfășurării firului narativ, anafora zero având o ocurență foarte mare în cadrul textului:

(10) « À cette époque, [il]$_{1/PronPers/S}$ avait pris l'habitude de feuilleter le journal français à douze mille kilomètres de distance, [...]. » (p. 1) /

(10') „Pe vremea aceea, [ø]$_1$ obișnuia să răsfoiască presa franceză de la 12 000 de kilometri depărtare, [...]. " (p. 1)

(11) « [Il]$_{1/PronPers/S}$ se sentit brusquement envahi d'un sentiment d'appartenance à ce pays lointain, attaqué à ses frontières. » (p. 11) /

(11') „[ø]$_1$ Se simți, dintr-odată, copleșit de un sentiment de apartenență la această țară îndepărtată, atacată la frontierele ei." (p. 11)

(12) « [Il]$_{1/PronPers/S}$ effeuilla les journaux, acheta des périodiques, ivre de la rumeur. » (p. 30) /

(12') „[ø]$_1$ Răsfoia gazetele, cumpăra periodice, îmbătat de zvonuri." (p. 30)

Există și situații în care termenul anaforic este reluat de două ori în cadrul textului tradus. Dublarea se manifestă prin utilizarea unui element anaforic nou cu funcția sintactică de complement direct. Acesta apare sub forma pronumelui personal identic cu subiectul al cărui verb este reflexiv. Astfel, anaforicul este reluat dublu în cadrul enunțului tradus, ca

anaforă zero și ca pronume personal, iar repetarea elementului anaforic este necesară în demersul semantic enunțiativ:

(13) « [Il]$_{1/PronPers/S}$ se revit vingt-cinq ans auparavant, [...]. » (p. 113) /

(13') „[ø]$_1$ Se revăzu pe [el]$_{1/PronPers/CD}$, în urmă cu 25 de ani, [...].” (p. 113)

Totodată, observăm și diversitatea lanțurilor anaforice. Astfel, există treceri de la nominal la pronominal în franceză, și de la nominal, pronominal, anaforă zero în textul tradus. În acest fel, lanțul anaforic capătă o complexitate mult mai mare și mai variată:

(14) () « [Lazare]$_{1/NP/S}$ se retourna et distingua alors, à un mètre de [lui]$_{1/PronPers/X}$, suspendue dans les airs, une magnifique créature qui ressemblait à un aigle gris. C'était une buse bleue des Andes qui, depuis ses hauteurs, confondue par sa peau de bique, avait piqué sur [lui]$_{1/PronPers/X}$ comme si elle venait de débusquer un rongeur. / Avant qu'[il]$_{1/PronPers/S}$ ait eu le temps de réagir, [il]$_{1/PronPers/S}$ entendit une voix en espagnol : » (p. 39) /

(14') „ [Lazare]$_{1/NP/S}$ se întoarse și văzu, la un metru de [el]$_{1/PronPers/X}$, suspendată în aer, o magnifică creatură ce semăna cu un vultur cenușiu. Era un șoim cu piept negru din Anzi care, indus în eroare de pielea de capră, se năpustise de sus asupra [lui]$_{1/PronPers/X}$, de parcă ar fi ochit o rozătoare. / [ø]$_1$ Nu apucă să se dezmeticească, că [ø]$_1$ auzi o voce în spaniolă:” (p. 39)

În analiza noastră am prezentat construcțiile în care anafora pronominală își păstrează rolul anaforic în textul tradus, prin menținerea elementului anaforic în aceeași poziție sintactică, fie prin păstrarea tipologiei anaforice în cadrul traducerii, fie prin transformarea ei în anaforă zero.

Concluzii

Observăm astfel că există un număr foarte mic de pronume personale cu funcție de subiect care apar sub formă pronominală explicită în textul tradus. Și putem preciza că există trei situații în care anafora pronominală din textul original se păstrează și în textul tradus: fie în propoziții incidente, fie din conjuncturi sintactice, semantice și referențiale.

Astfel, în ceea ce privește corpusul românesc, anafora pronominală reprezentată de pronume personal în poziție de subiect nu mai ocupă un loc principal. Aceasta este înlocuită/ substituită prin anafora zero, pentru că exprimarea pronumelui cu funcție sintactică de subiect este destul de rară. Majoritatea pronumelor personale care îndeplinesc funcția de subiect nu sunt exprimate în cadrul enunțului. Cu toate acestea, din punct de vedere referențial, și pronumele subînțeles își păstrează funcția de anaforic, prin transformarea anaforei pronominale în anaforă zero.

De aceea, direcția predominantă este aceea de transformare a anaforei pronominale în anaforă zero. În acest sens, majoritatea pronumelor personale în poziție de subiect sunt utilizate sub formă neexprimată în textul tradus. Importantă este păstrarea elementelor anaforice în cadrul textului. Astfel, structurile pronominale din cele două texte sunt echivalente, contribuind la menținerea relațiilor anaforice și a lanțurilor referențiale.

Corpus

Bonnefoy, Miguel, *Héritage*, Paris, Éditions Rivages, 2020.

Bonnefoy, Miguel*, Ereditate*, trad. Lucia Vișinescu, București, Editura Trei, 2021.

BIBLIOGRAPHY

Gardelle, Laure; Rossi, Caroline; Vincent-Durroux, Laurence, 2019, „La gestion de l'anaphore en discours : complexités et enjeux", in *Cahiers de praxématique*, 72, 2019, p. 3 (https://doi.org/10.4000/praxematique.5368 (consultat în data de 08.11.2024)).

Kleiber, Georges, *Anaphores et pronoms*, Louvain-la-Neuve, Duculot, 1994.

Milner, Jean-Claude, *Ordres et raisons de langue,* Paris, Éditions du Seuil, 1982.

Munteanu, Mihaela, *Semantica textului și problema referinței nominale*, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2006.

Oroian, Elvira, *Anafora și catafora ca fenomene discursive*, Cluj-Napoca, Ed. Risoprint, 2006.

Pană Dindelegan, Gabriela, „Anafora", in Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Gramatica de bază a limbii române*, Bucureşti, Univers Enciclopedic Gold, 2010, p. 618-624.

Vlad, Carmen, *Sensul, dimensiune esențială a textului*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2010.

Zafiu, Rodica, „Anafora", in Valeria Guțu Romalo (coord.) *Gramatica limbii române*, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei, 2008, p. 749-766.